

Зварич О. В.,
директор Департаменту доходів
Міністерства фінансів України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ НАДХОДЖЕНЬ ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Стаття присвячена дослідженню формування прогнозу надходжень до бюджету податку з доходів фізичних осіб. Визначено вплив різних чинників на динаміку надходжень цього податку.

Ключові слова: податок з доходів фізичних осіб, прогнозування надходжень, фінансове моделювання.

Важливість і результативність управлінських рішень у процесі мобілізації податків, зборів та обов'язкових платежів, формування і використання доходів бюджету значною мірою залежать від наявності реальних науково обґрунтованих планів і прогнозів.

Прогнозування і планування – це особливі елементи системи вироблення і прийняття рішень у сфері життєдіяльності держави у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Основне завдання прогнозування і планування – це необхідність економічно обґрунтовано забезпечити якісні та кількісні параметри бюджетних завдань і перспективних програм соціально-економічного розвитку країни.

Залежно від поставлених цілей прогнозування може здійснюватися за методами: економічного аналізу, економіко-математичними, моделювання, прогнозової екстраполяції, історичних аналогій, експертних оцінок.

Розглянемо методику прогнозування податку на доходи фізичних осіб, оскільки на сьогодні він становить основну частку доходів місцевих бюджетів і є найвагомішою групою прямих податків у податковій системі України та має безпосередній вплив на розвиток економіки держави.

Таблиця 1

Вплив податку з доходів фізичних осіб на економіку держави та фактичні надходження у 2004–2008 рр.

Рік	Номінальний ВВП, млрд грн	Фонд оплати праці (ФОП), млрд грн	Податок з доходів фізичних осіб, млрд грн	Питома вага, %		
				Податку у ВВП	ФОП у ВВП	Податку у ФОП
2004	345,1	95,0	13,2	3,8	28,9	13,9
2005	441,5	127,0	17,3	3,9	28,8	13,6
2006	544,2	162,0	22,8	4,2	29,8	14,1
2007	720,7	215,7	34,8	4,8	29,9	16,1
2008	950,5	285,7	45,9	4,8	30,1	16,1

Протягом 2005–2008 рр. частка надходжень податку з доходів фізичних осіб у ВВП постійно зростала від 3,9 до 4,8 %, при цьому частка ФОП у ВВП збільшилася від 28,8 до 30,1 %.

Разом з тим питома вага податку з доходів фізичних осіб у ФОП, що фактично є реальною ставкою оподаткування податком, зросла від 13,6 до 16,1 %.

Слід зазначити, що відповідно до п. 7.1 ст. 7 Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” номінальна базова ставка податку протягом 2004–2006 рр. становила 13 % об’єкта оподаткування, а з 2007 р. – 15 % об’єкта оподаткування.

Як бачимо, реальна ставка оподаткування перевищує номінальну. Це пов’язано з тим, що Держкомстат відповідно до статистичних звітів у показник “Фонд оплати праці” не включає деякі виплати, що також є базою оподаткування податком (наприклад, виплати за листками тимчасової непрацездатності тощо).

Тому Міністерством фінансів України, уперше за часів незалежної України, починаючи з 2008 р., у Методиці прогнозування податку з доходів фізичних осіб застосовано такий показник, як “Витрати на оплату праці”, що є значно ширшим за показник “Фонд оплати праці”, і саме до нього застосовується базова ставка оподаткування податком з доходів фізичних осіб.

За ініціативою Міністерства фінансів України показник “Витрати на оплату праці” було включено до Основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2008 рік, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.2007 № 976.

На основі викладеного можна дійти висновку, що важливий вплив на частку надходжень податку у ВВП має база оподаткування та діюча ставка оподаткування.

Таким чином, прогноз надходжень податку з доходів фізичних осіб до доходів місцевих бюджетів базується на макроекономічних показниках розвитку країни, провідних галузей вітчизняної економіки. З огляду на це вивчення об’єктивних і суб’єктивних факторів, які впливають на формування бази оподаткування, з врахуванням існуючої тенденції можливих змін у прогнозному періоді, є вкрай необхідним при визначенні прогнозованих сум надходжень податку з доходів фізичних осіб до бюджету.

Визначення прогнозованих сум надходжень податку з доходів фізичних осіб до бюджету проводиться Міністерством фінансів України відповідно до затвердженої Методики.

Методика застосовується фахівцями Міністерства фінансів України та Державної податкової адміністрації України і дає змогу прогнозувати надходження податку, враховуючи розмір мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в розрахунку на місяць, зростання витрат на оплату праці (фонду оплати праці), зміну ставок оподаткування, додаткові джерела оподаткування.

Основою інформаційного забезпечення для розрахунків за Методикою є прогноз макропоказників економічного та соціального розвитку України:

- витрати на оплату праці (фонд оплати праці);
- середньомісячна заробітна плата.

Для врахування особливостей формування надходжень податку використовуються дані про:

- кількість платників податку та суми сплаченого податку в розрізі джерел оподаткування та видів доходів;
- кількість платників, які отримали податкові соціальні пільги;
- суми застосованих податкових соціальних пільг за видами пільг, які дають право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу;
- суми документально підтверджених витрат, включених до складу податкового кредиту платників податку;
- результати контрольної-перевірочної роботи з донарахування сум податку, штрафних санкцій та пені.

Розрахунок надходжень податку в прогнозованому періоді включає прогнозовані надходження сум податку з доходів найманих працівників; податку з доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності й незалежної професійної діяльності; податок з доходів фізичних осіб на дивіденди та роялті; фіксований податок на доходи фізичних осіб від заняття підприємницькою діяльністю; надходження сум реструктуризованої заборгованості зі сплати податку; податок у вигляді виграшів або призів, отриманих внаслідок проведення конкурсів та інших розіграшів, виграшів в азартні ігри; податок з доходів військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань, податкової міліції; податок з доходів нерезидентів; доходів працівників закордонних дипломатичних установ України; податок від продажу (оренди, суборенди) рухомого та нерухомого майна; сума податку від отриманого платником у спадщину майна, коштів, майнових чи немайнових прав; податок від інших видів діяльності:

$$ПДФО_t = ПДНП + ПДФО_{\text{військ.}} + ПДФО_{\text{ін.}} + ПДФО_{\text{СПД}}, \quad (1)$$

де t – індекс часового періоду; $ПДФО_t$ – надходження податку; $ПДНП$ – надходження податку з доходів найманих працівників; $ПДФО_{\text{військ.}}$ – податок з доходів військовослужбовців; $ПДФО_{\text{ін.}}$ – надходження податку від додаткового та інших видів доходів; $ПДФО_{\text{СПД}}$ – надходження податку від суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності, фіксованого податку від підприємницької діяльності.

Розрахунок прогнозних надходжень податку з доходів найманих працівників здійснюється на основі визначення розрахункової бази оподаткування податку та реальної ставки податку за формулою:

$$ПДФО_t = \frac{БО_t \cdot РС_t}{100}, \quad (2)$$

де $БО_t$ – розрахункова база оподаткування; $РС_t$ – реальна ставка податку.

Розрахункова база оподаткування визначається на основі наступних показників за формулою:

$$БО_t = ВОП_{\text{заг.}} - ФОП_{\text{військ.}} - \sum ВФ - \sum \text{пільг}, \quad (3)$$

де $ВОП_{заг.}$ – витрати на оплату праці; $ФОП_{військ.}$ – сума коштів, спрямованих на грошове забезпечення, грошові винагороди та інші виплати військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ у зв'язку з виконанням обов'язків несення служби; $\sum ВФ$ – сума збору до Пенсійного фонду України та внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; $\sum пільг$ – сума податкових соціальних пільг, які дають право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу.

Розрахунок суми збору до Пенсійного фонду України та внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування ($\sum ВФ$) здійснюється за формулою:

$$\sum ВФ = (ВОП_{заг.} - ФОП_{військ.}) \cdot \%внески + ВОП_{заг.} \cdot \%ПФвнески, \quad (4)$$

де $\%внески$ – середній відсоток відрахувань до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; $\%ПФвнески$ – середній відсоток відрахувань до Пенсійного фонду України.

При цьому:

- відсотки внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування враховуються в розмірах, передбачених чинним законодавством України;
- розрахунок середнього відсотка відрахувань до Пенсійного фонду України здійснюється на підставі даних Пенсійного фонду України за попередній рік та звітні періоди поточного року:

$$\%ПФвнески = \frac{\sum \text{утриманих внесків у розмірі 1–5 \%}}{ОДПФ}, \quad (5)$$

де $ОДПФ$ – сума доходу, з якого утримуються пенсійні внески.

Сума податкових соціальних пільг, які дають право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, визначається в розрізі розміру наданих пільг:

- стандартного розміру пільги, встановленого для будь-якого платника податку ($\sum пільг_1$);
- у розмірі 150 % встановленої суми пільги ($\sum пільг_2$);
- у розмірі 200 % встановленої суми пільги ($\sum пільг_3$):

$$\sum пільг = \sum пільг_1 + \sum пільг_2 + \sum пільг_3, \quad (6)$$

Сума пільг залежить від кількості платників податку, які мають право на застосування податкових соціальних пільг (далі – пільговики):

$$КП = КП_0 \cdot K, \quad (7)$$

де $КП$ – прогнозована кількість пільговиків; $КП_0$ – очікувана кількість пільговиків у поточному році; K – коефіцієнт зміни кількості пільговиків у прогнозованому році.

Коефіцієнт зміни кількості пільговиків (K) у прогнозованому році має пряму залежність від росту прожиткового мінімуму для працездатних осіб про-

гнозного року до поточного року та обернену залежність від росту середньомісячної заробітної плати прогнозного року до поточного року:

$$K = \frac{\% \text{ росту прожиткового мінімуму}}{\% \text{ росту середньомісячної заробітної плати}} \quad (8)$$

Розрахунок суми наданих пільг у розрізі розміру наданих пільг здійснюється за формулами:

$$\sum \text{пільг}_1 = КП_1 \cdot ЗП_{\text{мін.}} \cdot 50 \% \cdot 12, \quad (9)$$

де $КП_1$ – кількість пільговиків, які отримують стандартний розмір пільги, встановлений для будь-якого платника податку; $ЗП_{\text{мін.}}$ – прогнозована середня мінімальна заробітна плата; 12 – кількість місяців у році.

$$\sum \text{пільг}_2 = КП_2 \cdot ЗП_{\text{мін.}} \cdot 50 \% \cdot 150 \% \cdot 12, \quad (10)$$

де $КП_2$ – кількість пільговиків, які отримують 150 % встановленої суми пільги;

$$\sum \text{пільг}_3 = КП_3 \cdot ЗП_{\text{мін.}} \cdot 50 \% \cdot 200 \% \cdot 12, \quad (11)$$

де $КП_3$ – кількість пільговиків, які отримують 200 % встановленої суми пільги.

Реальна ставка податку є співвідношенням надходжень податку та бази оподаткування, що в прогнозованому періоді розраховується за формулою:

$$РС_t = \frac{ПДНП_{t-1}}{БО_{t-1}} \cdot \frac{НС_t}{НС_{t-1}}, \quad (12)$$

де $ПДНП_{t-1}$ – сума надходжень податку з доходів найманих працівників у звітному періоді; $БО_{t-1}$ – база оподаткування у звітному періоді; $НС_t$, $НС_{t-1}$ – номінальна ставка у прогнозованому та звітному періодах.

Методика прогнозування надходжень податку передбачає п'ять етапів прогнозних розрахунків.

Перший етап. Визначення прогнозованих надходжень податку з урахуванням розрахункової бази оподаткування та номінальної ставки податку:

$$ПДФО_1 = БО_t \cdot НС_t, \quad (13)$$

де $ПДФО_1$ – прогнозовані надходження податку на 1-му етапі розрахунку; $НС_t$ – номінальна ставка податку, визначена законодавством від об'єкта оподаткування.

Другий етап. Визначення прогнозованих надходжень податку з урахуванням втрат від отримання податкового кредиту:

$$ПДФО_2 = ПДФО_1 - ПДФО_{\text{ПК}}, \quad (14)$$

де $ПДФО_2$ – прогнозовані надходження податку на 2-му етапі розрахунку; $ПДФО_{\text{ПК}}$ – прогнозована сума повернення податку платникам від отриманого податкового кредиту.

При розрахунку прогнозованої суми повернення податку платникам від отриманого податкового кредиту враховуються тенденція повернення податку протягом останніх трьох років, поточного року, вплив росту прожиткового мінімуму для працездатних осіб та зміни, передбачені законодавством України щодо права платників на податковий кредит.

Третій етап. Визначення прогнозованих надходжень податку з урахуванням очікуваних надходжень податку від додаткового доходу:

$$ПДФО_3 = ПДФО_2 + ПДФО_{ін.}, \quad (15)$$

де $ПДФО_3$ – прогнозовані надходження податку на 3-му етапі розрахунку; $ПДФО_{ін.}$ – прогнозовані надходження податку від додаткового та інших видів доходів.

Прогнозовані надходження податку від додаткового та інших видів доходів визначаються з урахуванням темпів росту фактичних надходжень за три останні роки, поточного року, змін законодавства щодо оподаткування.

Четвертий етап. Визначення прогнозованих надходжень податку з урахуванням очікуваних надходжень податку від підприємницької діяльності:

$$ПДФО_4 = ПДФО_3 + ПДФО_{СПД}, \quad (16)$$

де $ПДФО_4$ – прогнозовані надходження податку на 4-му етапі розрахунку; $ПДФО_{СПД}$ – прогнозовані надходження податку від суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності, фіксованого податку від підприємницької діяльності.

Прогнозовані надходження податку від суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності, фіксованого податку від підприємницької діяльності визначаються з урахуванням темпів росту фактичних надходжень за три останні роки, поточного року, змін законодавства щодо оподаткування.

П'ятий етап. Визначення прогнозованих надходжень податку з урахуванням очікуваних надходжень податку військовослужбовців та інших категорій громадян:

$$ПДФО_5 = ПДФО_4 + ПДФО_{військ.}, \quad (17)$$

де $ПДФО_5$ – прогнозовані надходження податку на 5-му етапі розрахунку; $ПДФО_{військ.}$ – суми податку, що утримуються з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, особами рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ у зв'язку з виконанням обов'язків несення служби.

Податок з грошового забезпечення військовослужбовців розраховується, виходячи з прогнозованої суми коштів, спрямованих на грошове забезпечення, грошові винагороди та інші виплати військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ у зв'язку з виконанням обов'язків несення служби:

$$ПДФО_{військ.} = (ФОР_{військ.} - ФОР_{курсант.}) \cdot НС, \quad (18)$$

де $ФОР_{курсант.}$ – суми грошового забезпечення курсантів, військових строкової служби, які не включаються до складу оподаткованого доходу.

Оскільки планування доходів є основою для своєчасного та обґрунтованого складання бюджету, то органами місцевого самоврядування використовується зазначена Методика при прогнозуванні податку з доходів фізичних осіб.

Динаміка фактичних надходжень податку з доходів фізичних осіб за 2006–2008 рр. свідчить про дієвість Методики прогнозування надходжень податку з доходів фізичних осіб.

Таблиця 2

Динаміка надходжень податку з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів

Рік	План органів місцевого самоврядування, млрд грн	Фактичні надходження, млрд грн	Відхилення	
			млрд грн	%
2006	22,4	22,8	+0,4	101,8
2007	33,4	34,8	+1,4	104,2
2008	47,9	45,9	-2,0	95,8

Як видно з таблиці, протягом трьох останніх років відхилення фактичних показників надходжень податку з доходів фізичних осіб від затверджених планових показників становить не більше 5 %. При цьому зазначене відхилення у 2007–2008 рр. пояснюється введенням в дію з 1 січня 2007 р. оподаткування доходів платників від продажу або обміну нерухомого (рухомого) майна, отриманих спадщин або подарунків (у відповідності до вимог статей 11–14 Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” за ставками 0 %, 1 %, 5 %, 15 %) та відсутністю на той час достовірної бази оподаткування.

Таким чином, використання наведеної Методики прогнозування податку з доходів фізичних осіб, а також методик за іншими бюджетоутворюючими податками є необхідною умовою підвищення якості планування і виконання дохідної частини бюджету та удосконалення регулювання міжбюджетних відносин.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III.
2. Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003 № 889-IV.
3. Декрет Кабінету Міністрів України “Про прибутковий податок з громадян” від 26.12.1992 № 13-92.
4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2008 рік” від 27.07.2007 № 976.